

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.051.021
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
65083, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

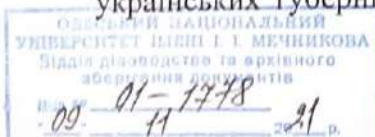
ВІДГУК

офіційного опонента, кандидатки історичних наук, доцентки,
Посунько Ольги Миколаївни на
дисертаційну роботу **Юраша Євгена Олександровича** на тему:
**«Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці:
формування, склад, діяльність»**, подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія

1. Актуальність теми дослідження

Сучасний перебіг подій у світі все активніше демонструє потребу порозуміння і взаємодії держави і суспільства у різних сферах життя. Деякі форми співпраці тільки-но формуються, деякі мають певну історичну традицію. Однією зі сфер, стосовно якої держава завжди мала інтерес – це благодійницька діяльність у вирішенні проблем, однаково важливих і нагальних як для влади, так і для суспільства. Такою соціально значимою сферою є діяльність органів і установ відбування покарань. На українських землях, які перебували у складі Російської імперії, опікунство над ув'язненими фактично впроваджувалося владою «згори» і комітети Піклувального товариства про в'язниці стали нарівні з деякими іншими структурами органами, через які хоча і у досить специфічний спосіб, та вирішувалася проблема участі суспільства в управлінні державою. Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці було відкрито першим в Наддніпрянщині і одним з перших в імперії у 1828 р. За час своєї тривалої діяльності (до 1917 р.) ним було реалізовано чимало соціально значущих заходів, воно стало помітною структурою у місті і краї.

Актуальність історії комітету зумовлюється й історіографічною ситуацією, що склалася. Українські дослідники «довгого ХІХ століття» в останні 30-ть років більше зосереджувалися на проблемах національного відродження, персоналістиці, довгий час оминаючи історію імперських установ та структур в українських губерніях. Вивчення пенітенціарної системи стало прерогативою

правників. Відповідно, звернення дисертанта до історії Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці актуальне з огляду і на суспільну затребуваність, і на наукову.

Історія товариства, зокрема його Одеського комітету, дає додаткову інформацію до вивчення існування та розвитку пенітенціарної системи, історії благодійності, регіональних спільнот.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Наукові положення, висновки і рекомендації, що представлені в дисертаційній роботі Юраша Євгена Олександровича є в достатній мірі продуманими та обґрунтованими. Запропоноване дисертаційне дослідження має до певної міри міждисциплінарний характер, оскільки його тема лежить у площині регіональної, соціальної, інституційної історії, історії права. Тому логічним є історіографічний аналіз, який охопив історичну та історико-правову літературу з часу первинного аналізу діяльності Піклувального товариства про в'язниці, пенітенціарної системи Російської імперії і до сьогодні. Залучена джерельна база дає можливість вирішити наукові завдання, поставлені автором.

Маючи за мету всебічне висвітлення процесу становлення та діяльності вказаного комітету, Юрашем Є. О. сформульовано низку завдань. Крім загальноприйнятих (стосовно історіографії, аналізу джерельної бази), важливими є завдання порівняльного аналізу системи піклування, що виникла у Російській імперії з існуючими на той час європейськими та північноамериканською, оскільки ідея Росією була все ж запозичена.

Сформульованим меті і завданням підпорядкована досить логічна структура роботи (складається з вступу, 4-х розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків). Зміст дисертації відповідає заявленій темі. Результати пройшли апробацію шляхом оприлюднення 7-ми публікацій (відповідають вимогам МОН), виступів на 5-ти конференціях.

3. Новизна наукових положень і отриманих результатів

Результати дисертаційного дослідження характеризуються новизною, адже історія Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці від часу його заснування і до завершення діяльності стала предметом окремого дослідження вперше.

Для реалізації поставлених завдань (с. 14 – 15) дисертантом здійснено аналіз і творче використання здобутків попередньої історичної традиції, залучено достатню і репрезентативну джерельну базу, а значна кількість документів ДАОО з фонду 361 «Одеський міський комітет опіки над в'язницями» вперше введена до наукового обігу.

Виправданим є порівняння діяльності Одеського комітету з аналогічними на території Наддніпрянської України, зокрема Київського, Чернігівського, Миколаївського та кримських комітетів. Одеський комітет мав статус і повноваження губернського, що зумовлювалося портовим положенням міста.

Не залишилося поза увагою дисертанта і питання утворення повітових комітетів, яких на 1870 р. у Новоросійському краї нараховувалося 16 (с. 93). Наведені факти нашоухують на подальші роздуми: поява повітових комітетів демонструвала активність Одеського губернського, чи відповідала потребам повітів з необхідністю вирішення нагальних питань місцевої пенітенціарної системи.

Вказуючи на проблеми створення та функціонування комітетів у різних містах України, автор наголошує, що вони стикалися зі схожими труднощами: не надто висока активність благодійників (люди воліли вкладати кошти у освіту, медицину, просвітництво аніж у вирішення потреб в'язнів – с. 74); на певних етапах конфлікти між членами товариства та адміністрацією в'язниць (с. 76); труднощі щодо відкриття повітових комітетів (с. 78). Юраш Є. О. відзначає одну з найбільших проблем у діяльності комітетів в українських землях – переповненість в'язниць. Зокрема, наголошує, що у 1881 р. середній показник переповненості в'язниць по імперії становив 24%, а в українських губерніях від 50 до 120% (с. 90).

Автором виділено 5 періодів функціонування Одеського комітету, які обумовлювалися загалом настановами та діяльністю загальноросійського Піклувального товариства про в'язниці (1826 – 1840-і рр.; 1850 – 1860-і рр.; 1860-1870-ті рр.; 1870-1880-ті рр.; 1880-ті рр. – 1917 р. – с. 174). Слушно зауважує вплив соціально-економічних змін пореформеної доби на зростання злочинності, особливо серед жінок і підлітків (с. 166).

У роботі уточнено персональний склад Одеського комітету у різні роки його існування. Окрема увага приділена характеристиці діяльності жіночого відділення у (с. 109 – 114). Дисертант наголошує на специфіці завдань, які ставилися перед його членкинями, що було обумовлено потребою піклування і про малолітніх дітей, які перебували в ув'язненні разом з матерями.

Одеський комітет виконував різні види діяльності, які зосереджувалися на двох основних напрямках: піклування про умови перебування в'язнів і підготовка їх до звільнення та патронаж після відбування покарання. Існувало чітке уявлення, що виправлення і подальше пристосування до життя колишнього злочинця залежало від роботи з ним у напрямку духовного виховання і надання знань і умінь для пошуку заробітку. Щодо першого напрямку, який реалізовувався через опікування умовами ув'язнення, контроль за видатками, харчуванням в'язнів, автор відзначає досить пристойний рівень організації медичного обслуговування в одеській в'язниці (с. 139).

Стосовно підготовки в'язнів до життя після відбування покарання, наголошено на значенні навчання ремеслу, наданні доступу до початкової освіти (принаймні, для неповнолітніх); вплив на моральність через релігійне спілкування. Цікаві спостереження подає дисертант щодо співпраці Піклувального товариства про в'язниці і церкви. Зокрема, порівнює «європейську традицію» (с. 149) щодо співпраці церкви з пенітенціарною системою і практики Російської імперії. І якщо опікування церкви над в'язнями у Європі ініціювалося саме церквою, то в Росії церква залучалася до такої роботи державою і активними членами суспільства. На фоні цього тим більш показовою є діяльність окремих осіб, як от Гавриїла Розанова, який у

1839-1848 рр. був віце-президентом тюремного комітету і відзначився дійсно невтомною душпастирською діяльністю (с. 150 -151).

Зроблено висновки, що не дивлячись на певні недоліки і проблеми у роботі Одеського комітету, переважна більшість напрямків його діяльності все ж була досить успішною і отримувала високу оцінку суспільства і Піклувального товариства. (с. 168).

4. Практичне значення виконаного дослідження

Положення дисертації, зібрані і проаналізовані факти про діяльність Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці дозволяють суттєво доповнити історичні знання про соціальну історію Південної України, Одеси зокрема; взаємодію держави і громадськості у сфері благодійності. Поданий матеріал засвідчує потребу суспільства у наявності майданчиків, які б організовували активних громадян для вирішення нагальних проблем, навіть якщо ці майданчики ініційовані державою.

Нові факти про життя Одеси доповняють багатобарвну історію цього міста, можуть бути використані у краєзнавчій, освітній, туристичній роботі. Але дисертаційний матеріал важливий і для порівняльних характеристик в цілому на землях Наддніпрянщини, і для написання узагальнюючих праць з історії пенітенціарної системи, історії суспільного патронажу ув'язнених.

Важливим додатком є складений автором список керівного складу Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці 1834 – 1917 рр. (с. 194 – 208); таблиці вибіркової статистики за видами злочинів і гендерною приналежністю (с. 209 – 211).

5. Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Юраша Є. О., зазначу, що вона має і низку зауважень та дискусійних моментів.

1. Запропонована періодизація історіографії, хоча активно і використовується у дослідженнях, все ж виглядає дещо архаїчною. Вона апелює до тричленного усталеного поділу: «дореволюційна», «радянська» та сучасна література (с. 19). У таку концепцію складно вкладаються іноземні

дослідження (с. 35 – 36). Також потребує додаткових пояснень використання терміну «вітчизняна історіографія» (с. 10) стосовно XIX ст. оскільки все ж йдеться про праці переважно російських дослідників у межах Російської імперії.

Сам аналіз, здійснений дисертантом, спонукає до використання проблемно-хронологічного підходу до розбору історіографічної традиції. Відповідно, і загальний висновок щодо історіографічної ситуації (с. 36) мав би фокусуватися як на загальних питаннях, так і конкретних щодо предмету даного дисертаційного дослідження.

2. Дещо спрощеним виглядає аналіз джерельної бази. Автор розділяє писемні джерела на дві великі групи: опубліковані та архівні. Щодо опублікованих подана класифікація: нормативно-правові акти, довідкові видання, мемуари та періодична преса (с. 36). Стосовно архівних документів здійснено характеристика за фондоутворювачами. Зокрема, матеріали по історії Київського, Чернігівського, Миколаївського комітетів подано за місцем зберігання документів (с. 41 – 42), а матеріали державного архіву Одеської області за темами, які можливо висвітлити за допомогою документів ф. 361 Одеського міського піклувального комітету про в'язниці (с. 42). Були б бажані певні пояснення щодо підходів і принципів відбору джерел; хоча б коротка характеристика архівних джерел за видами та підвидами.

3. Логічним було б звернення до матеріалів ф. 1 ДАОО «Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства», адже генерал-губернатори очолювали комітет, туди подавалися і звіти. Наприклад, справа 65 цього фонду опису 200 містить звіт комітету за 1829 р.

4. У підрозділі 1.3 «Методологія досліджень» (с. 46 – 49), попри заявлені загально визнані використані у роботі методи, принципи і методики, все ж бажано було б дати посилання на теоретичні праці з методології історичних досліджень.

5. Порівнюючи діяльність Одеського комітету з такими ж структурами на території України, автор зазначає низку особливостей у роботі

кожного. Головно, дисертант звертає увагу на відмінності за напрямками діяльності. Бажано було б зазначити вплив/чи його відсутність регіонального фактору. Південна Україна традиційно відзначалася більшим у порівнянні з внутрішніми губерніями зростанням рівня злочинності. Це багато у чому обумовлювалося колонізаційними процесами, складом населення, прикордонним становищем краю, порто-франко Одеси тощо.

6. Назва підрозділу 4.1 «Місця відбування покарань та приведення їх до європейських стандартів» (с. 129) видається певною даниною сучасності, адже у цій частині немає характеристики «європейських стандартів». Попри те, що ідея суспільного патронажу пенітенціарної системи прийшла з Європи, все ж мабуть, більш коректно говорити про «загальноприйнятій у державі стандарт».

7. Більш ретельно варто було б поставитися до вироблення універсального підходу до оформлення дисертації. Наприклад, у описі історіографії слід було обрати єдиний принци фіксації ініціалів: чи тільки ім'я, чи ім'я та по-батькові. Подекуди трапляються русизми, не досить коректні формулювання з точки зору правил мови.

Втім, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації і мають більшою мірою рекомендаційний характер.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертант демонструє дотримання положень чинного законодавства про авторські права. Посилання на першоджерела коректні, висновки і праці попередників враховані з відповідними відсилками на тексти.

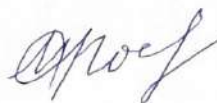
8. Загальний висновок

Дисертація Є. О. Юраша «Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці: формування, склад, діяльність», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії є ґрунтовною та завершеною самостійною науковою працею. Результати дослідження, яке базується на репрезентативній і достатній джерельній базі та враховує попередні наукові здобутки, переконливі; висновки логічні. Робота також пройшла достатню наукову апробацію

Дисертація відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (заресстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023), відповідних пунктів «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р. № 167 (назва Постанови із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 608 від 09.06.2021; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 979 від 21.10.2020, № 608 від 09.06.2021), а її автор, Євген Олександрович Юраш, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія (галузь знань 03 - «Гуманітарні науки»).

Опонент:

кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри історії України
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Ольга ПОСУНЬКО

08 листопада 2021 р.

Вчений секретар

Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Тетяна ХОДАНЕН